

táž a kolísala místo ní měnová jednice, ať už by se u plnohodnotných kovových mincí měnila jejich váha dle stoupajících nebo klesajících cen, anebo ať by se téhož účelu docílovalo jen stanovením poměru, v němž vydané certifikáty by bylo možno za zlato směňovati, byly by tím v podstatě dle mínění těchto theoretiků odstraněny zbytečné výchyly konjunktur.

Jen že ovšem takovýmito mechanickými prostředky dají se sice zhruba odstraniti různé závady, jež dnešní nedostatečně probadané a vybudované technické ústrojí peněz a úvěrů s sebou přináší — a je účelem studia konjunktur, jež se v novější době staly problémem vsutku naléhavým, tyto mechanismy probadati a zrekonstruovati — ale odstraniti druhý podstatný podnět, který konjunktury spolu vyvolává, totiž živel subjektivní, spekulací, a jeho vliv na budoucí vývoj cen, bude sotva kdy možno a snad by to nebylo ani radno, vždyt i spekulací do budoucna se vyrovnávají příští větší výchyly cen, prýšící ze zjevů přirozených, jako jsou větší nebo menší úrody, jež odstraniti v moci lidské není, a rozměňují se v postupnou řadu výchylů drobnějších, méně nebezpečných a méně škodlivých, a mění se tak těžké výchyly konjunktur přirozených, nebo snad by se též dalo říci národohospodářských, v lehčí konjunktury umělé, soukromohospodářské.

Socialisace produkce.

Soukromohospodářsky organisované produkci vytýkají se hlavně dvě základní vady: že usiluje místo o prospěch celku nebo o úspěchy »národohospodářské«, jak se říká, především o soukromohospodářské zisky, a dále že nespravedlivě rozděluje plody produkce čili důchody. Jako důsledek první vady se uvádí pak, že takováto produkce není tak produktivní, jak by za jiné organizace mohla býti, že je snad i brzdou intensivního pokroku a extensivního rozvoje produkce, kdežto důsledkem druhé vady prý je, že nejpočetnější vrstvy národa, totiž ti, kdož účastní se produkce pouhou svou prací, jsou odbývány macešsky, živobytná a kulturní jejich úroveň je prý nepřirozeně stlačována, a druží účastníci produkce, majitelé půdy a ostatních hmotných pomůcek produkčních, to jest finančních kapitálů v nich trčících, že jsou proti nim ve výhodě.

O vztazích mezi produktivitou a soukromohospodářskou výnosností pojednali jsme v samostatném oddíle a dotkli jsme se tam i otázky, zda by bylo možno produkci za daných poměrů úspěšněji organisovati nějak kolektivisticky. Stručné jádro těchto úvah vyznívá v ten smysl, že každá produkce, ať by byla organisována jakkoli, musí poskytovat r y z í c h produkčních přebytků, to jest po úhradě, náhradě nebo výměně spotřebovaných surovin a hmotných pomůcek produkčních, včetně hmotných nákladů práce, to jest úhradě živobytných potřeb pracovníků, předpokládáme-li, že se má udržeti statický poměr jak počtu dělnictva, tak jejich míry živobytné a že je také jejich pracovní účinnost stejná, má zbyti ještě přebytek. Tohoto r y z í c h o přebytku je proto nutně třeba, že jedině z něho se produkce dá niterně zlepšiti, poněvadž hospodářsky zlepšená produkce vyžaduje obyčejně větších a nákladnějších technických zařízení produkčních, anebo rozšířiti, kvantitativně zvýšiti, poněvadž také k takovému rozšířené produkci je potřebí více surovin a potřeb, než bylo činnu v produkci rozměrů dosavadních. Ryzí produktivita dá se arcit mimo to zvýšiti také hospodárněji organisovanou produkcí, to jest úspornější kombinací dosavadních kvant spotřebovaných produkčních složek a rovněž zvýšenou vydatností práce nebo prodloužením pracovní doby, aniž by se dosavadní hmotné spotřební náklady její zvyšovaly, leč tyto otázky jsou problémem pro sebe, který s naší danou otázkou bezprostředně nesouvisí.

Ale jakkoli jde při zjišťování ryzího produkčního přebytku zdánlivě jen o prostý postup kalkulační, zachytiti z hrubého výnosu produkce tolik, aby se přesně nahradily náklady předešlé produkce, vyskytují se tu nesnáze v dvojím směru. Poněvadž ne každá produkce se zdaří a výsledek její je zabezpečen, a zvláště neobratnost nebo nedbalost organisátorů produkce se může v této věci mnoho prohřešiti, musí buď soukromohospodářský zájem těchto činitelů býti nějak sloučen s úspěchy produkce, aby jí věnovali nadprůměrnou péči, anebo by se musila produkce organisovati dle zásady veřejnosprávní, dle systému úřednického. O tom, která z těchto soustav je vhodnější, zda podnikání soukromohospodářské, hlavně na základě soukromého vlastnictví vybudované, či systém veřejnosprávní, s předpokladem vlastnictví kolektivního, zvláště u půdy a snad i u ostatních hmotných pomůcek produkčních nebo aspoň u některých, o tom je dnes po všech zkušenostech, i nejnovějších, sotva možno pochybovati. Je pravda,

soustava veřejnosprávní má také některé své výhody, jako že takováto kolektivita spíše snese nezaviněné neúspěchy produkce, ale tyto nepřímé výhody zdaleka nevyváží přímé její nevýhody.

A druhá nesnáž při zachycování náhrady spotřebovaných kvant statků z výsledků produkčních je ta, že větší nebo menší úplata, pracovníkům na produkci zúčastněným předem poskytnutá, není v nijakém přímém vztahu s výkonem pracovním ani pokud se vydatnosti práce týče, ani pokud se týče délky pracovní doby, neboť často dělník špatně odměňovaný vykonává více práce a pracuje déle než dělník lépe placený. U hmotných pomůcek produkčních se dá poměrně dobře vypočítati, kolik třeba z produkce předem zachytiti, aby zůstala podstata těchto zařízení pro budoucí produkci zachována, kdežto při úplatě za práci jsou poměry velmi pružné, poněvadž člověk může mnoho spotřebovati, i když málo pracuje, a naopak málo spotřebovati, když pracuje intenzivně a déle. Při soukromohospodářsky organisované produkci může býti úplata práci poskytovaná nedostatečná a neúměrná, tak že ryzí přebytek podnikateli zbylý se tím zvýší; ale také při produkci nějak komunisticky nebo podobně organisované nedalo by se naopak zjistiti, zda práce vskutku »odpracovala« to, co dostala, a zda nežije na úkor jiných spoluúčastníků produkce, zejména finančního kapitálu. Také problém hospodářského optima výkonnosti a poměrné malé nákladnosti práce, tedy snad jakéhosi »národohospodářského« optima, zůstává nadále v obou případech nerozřešen, a sotva kdy bude se zřetelem na uvedené nesnáze přesně rozřešen.

Ale jakkoli je možna produkce, kde by práce anticipovala pro sebe předem více než si měla přisvojiti a kde by tedy ze správně zjištěného ryzího přebytku produkčního strhovala na sebe větší podíl na úkor finančního kapitálu a jakkoli by snad dokonce tímto způsobem zlepšena byla živobytná míra dělnictva ani ne snad příliš přepychově a bylo tedy těchto »nákladů produkčních« »národchospodářsky« dobře užito, přece jen takovéto jednostranné předčasné dělení o kůži medvěda není logické, jako není z téže příčiny logicky správně sestrojen pojem národohospodářského důchodu. Takovýto postup může produkci po případě zbytečně a neúčelně zdražovati — vždyť také kapitál činí si v pravidelných případech nárok na svůj podíl, jinak by se produkce neúčastnil, což znamená, že by se musily ceny produktů přiměřeně zvýšiti, aby se i naň dostalo, a zvýšený podíl práce by se reálně

tím poměrně opět snížil — a rozvoji produkce přece jen takovéto poruchy dočasně brzdí.

Snad by se dalo namítnouti, že kdyby byly produkční kapitály vyvlastněny, nemusily by dostávatí nijaké úplaty, a o to že by mohla tedy práce dostávatí více, ať už předem, nebo z výnosu produkce. Inu ovšem, konečně by snad ani dělníci nemusili dostávatí mzdy dle konané práce, jak některé komunismy vskutku tuto zásadu chtěly praktikovati, nýbrž každý by pracoval »jak bůh dá« nebo snad také nepracoval, a o výsledek by se všichni pak nějak dělili. Ale věří někdo, že by se za takovéto organisace vskutku pracovalo přiměřeně a že by produkce neupadala? A podobně je s podnikatelským kapitálem a jeho úplatou, úrokem a podnikatelským ziskem. Domnívá se někdo, že by veřejnosprávní, úřednické řízení produkce bylo úspěšnější než dnešní organisace soukromohospodářská?

Ostatně zůstává tu ještě jiná otázka. Kdyby byly nakrásně všechny hmotné pomůcky a prostředky výrobní, dopravní a tržební prohlášeny za majetek nějaké kolektivity, jež by je přidělovala bez náhrady k účelům produkčním hmotným i duševním pracovníkům, není tím řečeno, že by se nemusila přece jen přiděliti část ryzího produktu, to jest produktu, zbylého po úhradě všech hmotných nákladů produkčních, včetně náhrady přiměřené části zničených trvalých zařízení produkčních, jako podíl finančnímu kapitálu, těmito produkčními pomůckami představanému, třeba se z něho nikomu nemusil úrok platiti. Nehledě totiž ani k tomu, že odměna těchto finančních kapitálů, úrok, je nutným předpokladem pro vytvoření úspor, ať už jde o úspory samých vlastníků podniků v hospodářství neúvěrovém nebo o úspory jiných, které se za hospodářství úvěrového svěřují podnikatelům, a že by tedy i za komunistické úpravy vlastnictví prostředků produkčních a přidělu celého ryzího výnosu produkce pracovním činitelům musilo přece jen tu býti nějaké lákadlo, aby tito výhradní poživatelé důchodů vše nespotřebovali a něco uspořili: je u těchto finančních kapitálů ještě jiný známý problém, zda není funkce úroků v dějích produkčních hlubšího významu, totiž že nepřímou nutí podnikatele, aby produkovali rychleji, častěji svůj kapitál »obraceli«. Zrychlováním produkce se zajisté rovněž zvyšuje produktivita daných prostředků produkčních, a má toto zrychlování zvláště veliký význam dnes, kdy nejsou jednotlivá údobí produkční tak přesně vymezena a nejsou země

v tomto směru nuceny dodržovati produkci v časových i kvantitativních mezích své vlastní sklizně zemědělských surovin a potravin. Kdyby byli duševní a hmotní pracovníci odměňováni dle výkonů anebo aspoň dle doby pracovní, snad by sami naléhali, aby se produkce opakovala častěji, aby měli příležitost pracovati více, ale ovšem je jistě účinnější, když tento tlak je oboustranný a je zrychlování produkce spjato se zájmy obou činitelů produkčních: vlastníků kapitálů anebo kapitálu vůbec i práce. Ještě hůře by věc dopadla v takové komunitě, kde by se práce odměňovala nějak po dnešním způsobu veřejnosprávním, úřednickém, bez ohledu na výkon práce a jeho výsledek. Dalo by se tu snad poznamenati, že by na druhé straně takovéto podnikání na společný účet, při němž by nebylo úroků a podnikatelských zisků, bylo vyrovnanější, stabilnější, zejména že by v něm nebylo konjunkturálních poruch, poněvadž hlavním podnětem konjunktur bývá v soukromohospodářských produkcích snaha produkci zvětšiti a zrychlití a pokud možno nejvíce kupců produktů strhnouti na sebe před ostatními konkurenty. Tím by se snad také lépe čelilo občasně nezaměstnanosti v jednotlivých oborech produkčních, ježto by se pracovalo průměrně stále stejně. Nedá se popřítí, že by jednotně řízená produkce mohla působiti v tomto směru příznivě a mohla by udržovati produkci stále na střední linii, jak ostatně se o to snaží dnešní kartely výrobců na jedné straně a částečně i dělnické syndikáty na druhé straně, domlouvajíce dělnictvu, aby nepracovalo přes čas a práci si »šetřilo«. Ale tyto cíle jsou přece jen podružného významu vůči zásadnímu problému: že národní produkce musí býti dle daných poměrů a možností nejproduktivnější, neboť čím je vyšší celková produktivita národní hospodářské činnosti, tím je možný větší hospodářský vzestup národa.

Proto také je omylem domnívati se, že by stačilo, aby se dnešní hospodářské a sociální problémy vyřešily a křivdy a poruchy, jež tu jsou, napravily, zavéstí jiný způsob dělení se o hrubý výsledek produkce, o důchody. A tu se dotýkáme druhé hlavní výtky, jež se soukromohospodářské organizaci činí. Ale jinakým dělením se o »národohospodářské« důchody dá se nanejvýš docílití toho, že by po nějakou dobu nynější vlastníci finančních kapitálů byli násilně o svůj dosavadní důchod z části nebo zcela připraveni a že by se na chvíli zlepšily důchody pracovní. Ale pokud by se produkce za nových organizačních poměrů neudr-

žela aspoň na dosavadním stupni produktivity a v dosavadním rozsahu — a o tom lze důvodně pochybovat, vždyť nebyly by ani pak vyloučeny produkce náhodně ztrátové, a kdo by tyto ztráty hradil, když by kapitalistovi nezůstalo z výsledku produkce téměř ničeho, a dělníci by sotva ze svých důchodů, vlastně anticipativně přidělených a již strávených, něco chtěli nebo mohli hraditi — trvalejší nápravy by se těmito převraty nedocílilo.

A pokud nějaká produkce zesocialisovaná, znárodněná, združstevněná nebo zkomunisovaná bude vzestup národní produktivity podceňovati a bude starati se v první řadě o to, jak se o produkty děliti a nikoli zároveň a v první řadě, jak produkovati nejracionálněji, poměrně nejvíce, potud bude ne pokrokovou, nýbrž reakcionářskou, a neprospěje nikomu, zejména ne dělnictvu. Kam takovéto jednostranné řešení dnešních problémů vede, nejlépe je patrné odtud, že někteří socialistští theoretikové nadhazují otázku, zda nebude nezaměstnanost poměrně značné části obyvatelstva v hospodářsky pokročilejších zemích zjevem trvalým, který bude nutno řešiti obvyklým dnes způsobem, že by se příslušným nákladem na »podporu« těchto nezaměstnaných zatížila ostatní produkce. Místo abychom všichni hleděli dospěti ke stavu, kde by byla práce plně rovnoprávná s kapitálem, aby dělník si byl vědom svého práva, ale i svých povinností, ježto svou prací právě tak podniká jako kapitalista svým kapitálem, hlásí se tu dělnictva nedůstojné heslo jakéhosi lepšího almužnictví. Vzestup blahobytné i společenské úrovně dělnictva je podmíněn vzestupem produkce a produktivity, vždyť jinak ani nedají se ukojiti vzestupné živobytné potřeby rostoucího počtu obyvatelstva, leda že bychom se stali vyznavači krajně reakcionářského hesla, že je lidí mnoho a potravin pro ně poměrně málo!

Není zajisté nutně třeba, aby produkce poskytovala soukromohospodářských výnosů, pokud bychom se chtěli spokojiti daným dnešním jejím stupněm rozsahu a intensity. Každým způsobem však je třeba, aby produkce byla aspoň substančně záchovná: aby nová produkce uhrazovala z hospodářských statků, to jest ze statků, jež byly soukromohospodářskými obětmi produkovány anebo i jen soukromohospodářskými obětmi osvojeny a z druhé ruky získány, tedy zaplacený, jako půda a její přirozené bohatství, aspoň to, co bylo ze staré produkce stráveno. A je jistě nejlepší a nejcitlivější kontrolní pomůckou této substanční rovnováhy soukromohospodářské vlastnictví produkč-

ních statků a jeho peněžní hodnocení, ať už je to vlastnictví vskutku soukromníků anebo nějakých veřejnosprávních nebo sociálních komunit. Nějak naturálně dle kvant nebo dle nějakých normálních jednic pracovních se dá sotva sledovati tato substanční rovnováha, zvláště u přírodních statků, jako u půdy a jejího bohatství, i kdyby nakrásně dnes byla prohlášena za věc všech a kdyby byla vyvlastněna bez náhrady, a sotva by se dala takto prováděti kontrola úspěšnosti hospodaření.

Dále zůstává ostatně problémem pro sebe, zda by ústřední správa takovýchto komunit dovedla v budoucnu za změněných poměrů rozdělití hmotné produkční pomůcky mezi různá odvětví produkce úměrně a spravedlivě, což se dnes jaksi samočinně reguluje úrokovou sazbou z úvěrových finančních kapitálů.

Vlastní soukromohospodářské podnikatelské zisky v užším smyslu, jak se o nich mluví, jež zbývají podnikatelům po úhradě všech soukromohospodářských nákladů produkčních, včetně přiměřeného zúročení finančních kapitálů v produkci investovaných, by se nemusily při zesocialisované produkci vyskytovat, zvláště kdyby jejich úloha risikové prémie ustoupila pak do pozadí, a mohly by ceny produktů býti stanoveny bez této přírážky ziskové, podobně jako bez přírážky úrokové. Ale pak by byl všecken ryzí reálný přebytek produkce rozdělen předem a dán k dispozi konsumní spotřebě v užším smyslu — při spletitosti produkce a zkřížení období produkčních různých odvětví výroby je možné, že by konsum za doby produkce jaksi předbíhal produkci, a že by si jedna produkce od druhé a jedny země od druhých produkty vypůjčovaly a z výsledků produkce později je vracely. Ukázalo by se jistě za takovéto organisace produkce záhy, že by musila sama ústřední správa těchto komunit zadržeti část přebytků produkčních, aby z nich zvelebovala a rozšiřovala produkci, protože by nebylo lze se na úspory dělnictva z přidělených důchodů spolehnouti. Neměl-li by vývoj produkce vážnouti a upadat, musilo by se z ryzích výnosů produkce zachycovati zhruba asi tolik, třeba snad pod jinými tituly, jako se dnes zachycuje úroku a podnikatelského zisku. Anebo by dělníci převzali vskutku sami úlohu střežitelů, ale pak by se z těchto dělnických střežitelů vlastně stali noví kapitalisté, kteří by částečně žili z úrokových a podnikatelských důchodů kapitálových, a bylo by po socialisaci produkce!

Konečně je nadhozená již otázka k o n j u n k t u r. Bývá proná-

šeno mínění, a svrchu jsme se této věci již zběžně dotkli, že by se za zesocialisované nebo znárodněné výroby, jednotně řízené, daly odstraniti zbytečné občasně konjunkturní výchyly rozsahu produkce, poněvadž by pak takováto národní produkce byla jakýmsi velikým kartelem. Jen že je tu veliká závada, že není dosud po ruce dostatečných a spolehlivých pomůcek, dle nichž by se hospodářské poměry přítomné daly spolehlivě posouditi a nejbližší budoucí jich vývoj odhadnouti. Vždyť kdyby takovéto spolehlivé příznaky tu byly, jistě by se tím více jimi řídili jednak sami dnešní soukromohospodářští podnikatelé, jednak nynější byt neoficiální ředitelé národní produkce, totiž cedulové banky. Proto musíme učiniti předmětem svého studia především tyto konkrétní otázky národohospodářské nebo snad lépe řečeno soukromohospodářské, ovšem soukromohospodářské v našem jakémsi širším pojetí, jimiž se nemíní jen soukromohospodářská výdělečnost, kterou by se dočasně obohacovali jednotlivci podnikatelé třeba snad i na úkor podniků a jich budoucího rozvoje, k čemuž náleží i prosperita potřebného dělnictva, nýbrž kde se hlavní váha klade na trvalou záchovu soukromohospodářské substance majetkové národa, všech příslušníků státu a její vzrůst. Tato záchova musí býti základem každé produkce, každého národního hospodaření, poněvadž jen takováto majetková rovnováha může zachovati i spotřební rovnováhu obyvatelstva, a jedině vzestup této základny majetkové umožňuje zvýšenou produkci a tudíž i zvýšenou spotřební úroveň obyvatelstva. I v tomto směru se musí národohospodářští theoretikové a socialistští politikové sblížit s theoretiky a praktiky soukromohospodářskými, kterémužto sblížení má v první řadě napomáhati také tento spis.